

Historische Kring IJsselstein 102 (juni 2003)

<https://hdl.handle.net/1874/10084>

Benschopperstraat 34 te IJsselstein

Bouwhistorische opname

Bureau voor Bouwhistorie en Architectuurgeschiedenis

Eind 2002 is de restauratie gereedgekomen van het woonhuis Benschopperstraat 34. Een uniek huis met een lange geschiedenis die teruggaat tot voor de tijd van de beroemde stadsplattegrond van Blaeu uit 1652. In het beeld van de Benschopperstraat anno 2003 springt dit pand in het oog vanwege de karakteristieke vorm en de raakbare herinnering aan voorbije eeuwen. Als een icoon van vervlogen tijden schurkt het huis zich tussen de aaneengeschakelde winkels.

Bijzonder is dat het huis geheel op particulier initiatief is gerestaureerd en vervolgens de woonfunctie heeft behouden. Behoud hiervan geeft het huis extra allure waarbij persoonlijke bezieling tesamen met respect voor het verleden en de vele generaties die er lief en leed hebben gedeeld die extra kwaliteit aan het huis hebben gegeven die koude één op één restauraties vaak ontbeert.

Basis voor de restauratie vormde het in 2001 uitgevoerde bouwhistorisch onderzoek door het Bureau voor Bouwhistorie en Architectuurgeschiedenis te Utrecht. Het gedegen uitgewerkte onderzoek treft u in deze uitgave in een enigszins aangepaste versie aan. De lezenswaardige informatie en het boeiende beeldverslag maakte het mogelijk om het onderzoek integraal in onze uitgavereeks op te nemen. Het onderzoek betreft dus de situatie van vóór de jongste restauratie. Door de redactie van de HKIJ zijn als reflectie in kaderpanels foto's van de huidige situatie geplaatst.

IJsselstein mag zich gelukkig prijzen dat door particulier initiatief aan een stuk levende geschiedenis weer vele generaties kan worden toegevoegd.

Voorwoord

Het pand Benschopperstraat 34 te IJsselstein zal binnenkort worden gerestaureerd. Op verzoek van de gemeente IJsselstein heeft de eigenaar, ir. V. Bouwman, aan het BBA (Bureau voor Bouwhistorie en Architectuurgeschiedenis) opdracht verleend tot het uitvoeren van een bouwhistorische opname van het pand. Bij de gedeeltelijke ontmanteling, die voorafging aan de bouwwerkzaamheden, zijn vele bouwsporen in het zicht gekomen, die niet alleen een goed beeld geven van de vroeg-17de-eeuwse opzet maar ook van de latere veranderingen aan het gebouw. Deze bouwhistorische opname dient om de monu-

mentale waarden van het pand te inventariseren, de aangetroffen bouwsporen vast te leggen en de basis te vormen voor het herstel van het pand.

De rapportage is van de hand van ir. A. Viersen. Het veldwerk is mede uitgevoerd door drs. B. Olde Meierink en ir. E. Orsel. Het historische onderzoek werd uitgevoerd door J. van Meerwijk en de redactie van het rapport berustte bij drs. J. Meijman. Voor het vastleggen van de bouwsporen is gebruik gemaakt van de opmeting van de heer K. Donga te Lopik.

NB. Bij de beschrijving is ervan uitgegaan dat de voorgevel naar het noorden is gericht.

Redengevende omschrijving in rijksmonumenteregister

Benschopperstraat 34 te IJsselstein is als *beschermd monument* opgenomen in het register ingevolge artikel 6 van de Monumentenwet 1988.

Monumentnr. : 20107
Provincie : Utrecht
Gemeente : IJsselstein

Plaatselijke aanduiding

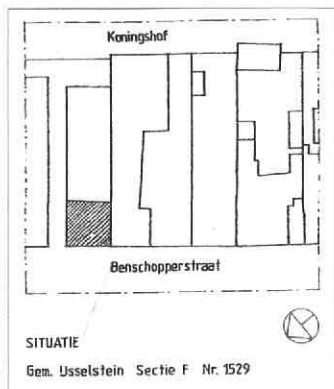
Plaats : IJsselstein
Straat : Benschopperstraat
Huisnummer : 34

Kadastrale aanduiding

Kad. Gemeente : IJsselstein
Sectie : F
Nummer : 1529

Omschrijving

"Huis met gevel met rechte kroonlijst. Diepe bogen boven de vensters welke later dichtgezet zijn, slechts een open mozaïek. Opkamer. XVII."

Stratenpatroon: van achterstraat tot hoofdas

Het nog bestaande stratenpatroon van de oude binnenstad heeft in de loop van de 14de eeuw zijn beslag gekregen.

Vermoedelijk is het echter nog ouder. De oudste bewoningskern, al rond het jaar 1000, heeft in Eiteren gelegen. Na de stichting van het kasteel (mogelijk rond 1250, voor het eerst genoemd in 1279) is een tweede kern ontstaan, die de grondslag voor het stadje vormde. Men veronderstelt dat dit beperkt was tot het terrein pal vóór het kasteel, ongeveer tussen Klooster- en Weidstraat, Voorstraat en Kerkstraat. De Klooster- en Weidstraat en de Kerkstraat zijn wellicht sloten of zelfs grachten geweest, die gedempt zijn bij een eerste middeleeuwse uitbreiding.¹⁾ Waarschijnlijk is echter bij de eerste omwalling rond 1310 het terrein wat ruim genomen.

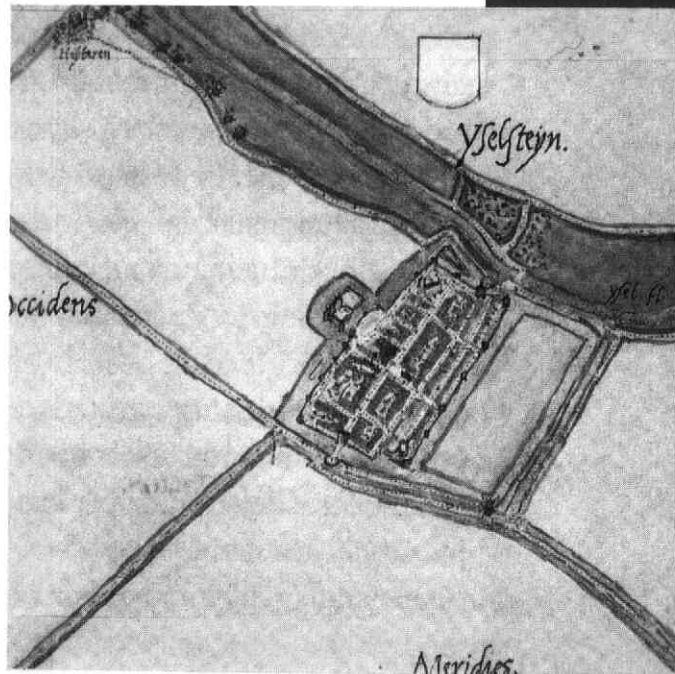
De grote middeleeuwse stadsuitbreiding rond 1340, de Nieuwpoort, is nauwelijks bebouwd tot in de jaren dertig van de 20ste eeuw.

De namen Voorstraat en Achterstraat doen een ontwikkeling vermoeden die vergelijkbaar is met Wijk bij Duurstede. In de nabijheid van een kasteel zal bewoning zijn ontstaan langs een ouder patroon van doorgaande landwegen. Eiteren werd verlaten en men vestigde zich zo dicht mogelijk bij de toevluchtsmogelijkheid. Na de eerste uitbreiding zal het verlengde van de Achterstraat, de latere Benschopperstraat, een hoofdas voor verdere verkaveling zijn geweest. Mogelijk was die verkaveling slechts een verfijning van de al bestaande perceelsindeling.²⁾ Tot in het begin van de 19de eeuw lagen er nog enkele sloten als perceelsscheiding tussen Benschopperstraat en Wed/Schuttersgracht.

IJsselstein heeft veel te lijden gehad van conflicten tussen Utrecht, Gelre en vooral Holland. Een belegering gedurende een jaar bracht in 1297 veel schade.

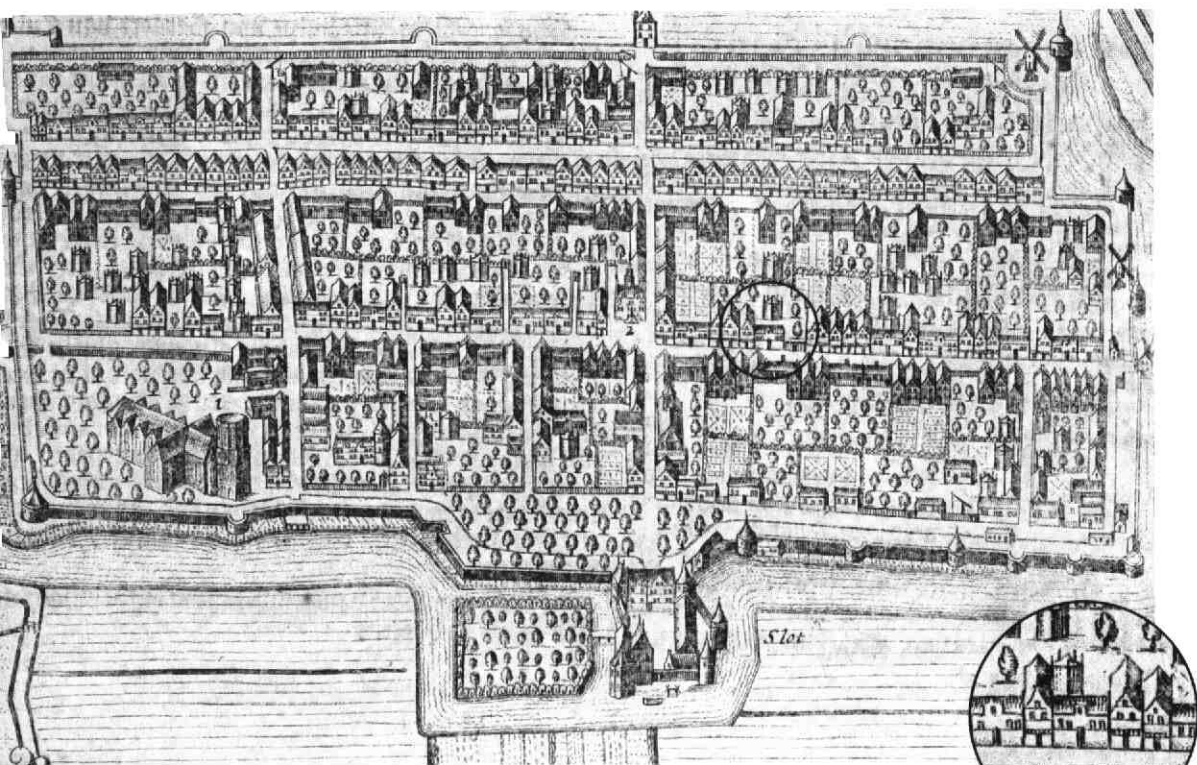
Mogelijk is daarna, in de periode 1300-1350, evenals bij Wijk bij Duurstede, op initiatief van de kasteelheer de stadsvorming en de omwalling tot stand gekomen.

De nieuwe parochiekerk werd vanaf circa

1310 net buiten de nederzetting voor het kasteel gebouwd. Waarschijnlijk is in deze periode de eerste omwalling bepaald, waarbij het gebied naar oost en west nogal ruim genomen is. Jacob van Deventer maakte rond 1560 een vrij betrouwbare kaart, waar de kerk van Eiteren nog op voorkomt (afb. 1). In hoofdlijnen staat de oude binnenstadssituatie nog steeds op de kadastrale minuut van 1832 (opgemeten in 1819) (afb. 3). Hernieuwde belegeringen waren er in

1. Plattegrond van de stad IJsselstein met in het westen de oude nederzetting Eiteren, getekend door Jacob van Deventer, net-exemplaar ca 1570. (HUA, Topografische Atlas, inv.nr 561, fragment)

1349 en 1356. Hierop volgde afbraak van bebouwing buiten de stadswal, waar een vijand zich kon verschansen. De stad werd uitgebreid met de Nieuwpoort. Hier kwam echter nauwelijks bebouwing, afgezien van het klooster Mariënberg rond 1390. Dit klooster werd pas rond 1482 verplaatst, uiteraard vanwege krijgshandelingen. Deze oorlog sleepte zich voort tot een belegering in 1510.³⁾ Volgens de middeleeuwse rijkroniek van Johannes de Beka werden het kasteel en alle huizen in 1418 op verzoek van gravin Jacoba van Beieren (IJsselstein was Hollands) door de Utrechters volledig afgebroken. Slechts de kerkelijke gebouwen werden gespaard. In 1466 werden alle huizen opnieuw verwoest door de Gelderse troepen. Het duurde tot 1470 voor het kasteel werd herbouwd. Mogelijk is in de periode 1420-1470 ook de stad opnieuw in

percelen uitgegeven.

Waarschijnlijk betrof dit alleen verlaten terreinen en zijn oude rechten gerespecteerd, voor zover de mensen terugkwamen. Berichten over herbouw tot zelfs rond 1560 kunnen ook gezien worden in het streven naar brandveiligheid: de vervanging van houten gevels door steen. Merkwaardig is wel dat pas rond 1560 de laatste binnenterreinen werden uitgegeven.⁴⁾

Verwarring in straatnamen

Het zou in de lijn der verwachting liggen dat een stadje met een vrij rechtlijnig stratenpatroon overzichtelijk is gebleven. Dit is helaas echter niet het geval. De 'Voorstraat' liep langs de voormalige Haven; het oostelijke deel heet nu IJsselstraat; het westelijk deel, vanaf de Weidstraat, de huidige Schuttersgracht, heette meestal Het Wed of Wetstraat.

Het Wed komt in akten incidenteel ook voor als Havenstraatje.

De eigenlijke Havenstraat lag tegenover de Voorstraat, langs de haven.

De huidige Schapenstraat, tussen Kronenburgerplantsoen (de Wal) en Benschopperstraat, heette meestal Havenstraatje of Haverstraatje. Een steeg ongeveer in het verlengde daarvan, van Benschopperstraat naar Wed, heette ook vaak Havenstraatje. Beide Havenstraatjes zijn duidelijk te zien op de kaart van Van Deventer (afb. 1).

De Utrechtsestraat heette 'Achterstraat'. Het verlengde, de Benschopperstraat, heette ook 'Achter- of Aferstraat'; in de 16e eeuw meestal met de toevoeging 'beneden de plaats', dus ten westen van het stadhuisplein. In de loop van de 18de eeuw vond men de Benschopperstraat, de 'afterstraat', soms belangrijk genoeg om als 'voorstraat' te benoemen.⁵⁾

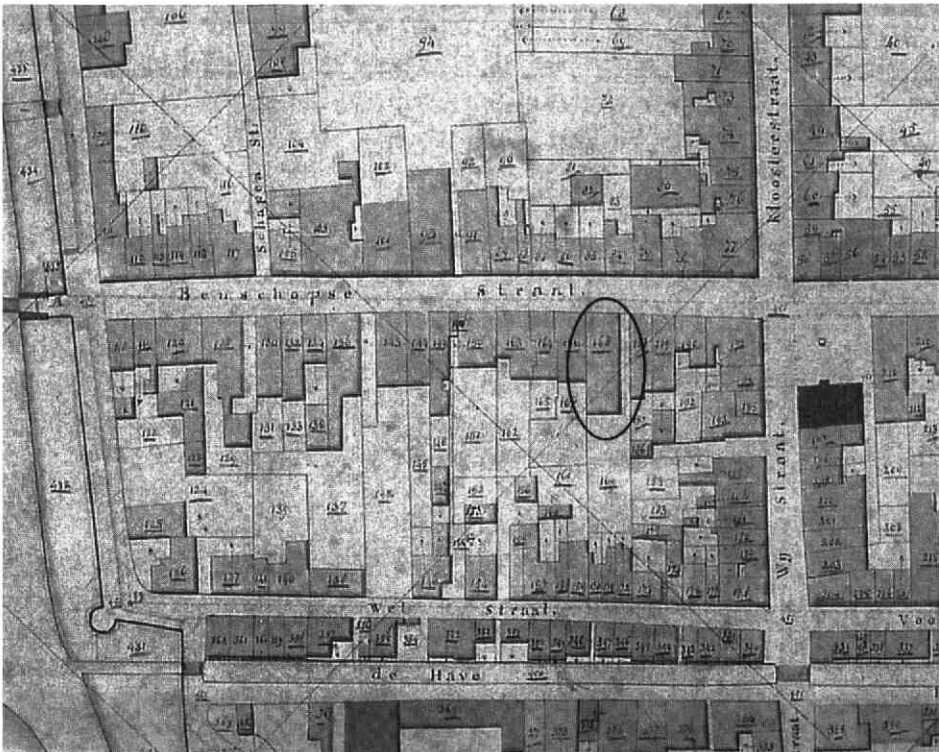
In de transportregisters is herhaaldelijk de noord- en de zuidzijde van een straat

verwisseld.⁶⁾ Daar komt nog bij dat enkele families regelmatig panden aan beide zijden van de straat bezaten.

Familienamen stonden nog niet vast; regelmatig werden patroniemen, beroepen of geboorteplaatsen genoteerd.⁷⁾

Het Havenstraatje tussen Benschopperstraat en Wed, dat Van Deventer nogal ver oostwaarts aangaf rond 1560, staat nog wel op de kaart uit 1812, maar is op de kadastrale minuut van 1832 een doodlopende particuliere steeg (nu tussen nr. 8 en 10). De particuliere steeg tussen nr. 22 en 26 was bebouwd met een stalling; begin 20ste eeuw is hier het smalle pand nr. 24 gebouwd.

De steeg van de Weidstraat naar de achterterreinen, die doodliep tegen het perceel F169 (nummering op minuutplan 1832, afb. 3) bij Benschopperstraat 34, gaf Van Deventer in de 16de eeuw (afb. 1) niet aan, evenmin als de particuliere stegen vanaf de Benschopperstraat. In 1832 waren ze wel aangegeven.⁸⁾

De zuidkant van de Benschopperstraat

Nog in de 18de en zelfs begin 19de eeuw was er sprake van erfscheidende sloten in het blok. Zulke sloten kunnen stammen van de verkaveling voordat de Benschopperstraat binnen de eerste stadsomwalling werd opgenomen.

Nadat het stadje omvest werd bleven agrarische bedrijven in functie. Johannes Tersteeg had in 1832 een boerderij binnen de stad en zelfs binnen het blok aan de Benschopperstraat. Hij was vermoedelijk gerelateerd aan Gijsbert Tersteeg, die in 1832 de eigenaar van Benschopperstraat 34 was.⁹⁾

In 1832 vormde het huidige pand Benschopperstraat 34 nog één bebouwd geheel met het achtergelegen perceel. Gezien het op het kadastraal minuutplan getekende bebouwde oppervlak is het goed mogelijk dat dit pand een stadsboerderij is geweest. Benschopperstraat 34 was dan het voorhuis en het achterge-

legen volume het achterhuis, dat ook nu nog in de hoofdvorm met wolfdak als zodanig herkenbaar is (afb. 8). Mogelijk heeft het achterhuis een eigen huisnummer (36) gekregen, dat later weer vervallen is. Op een foto uit ca. 1965 is nog een nummer 36 te zien dat bevestigd was aan de zijgevel van 34 (afb. 5).

Het pand is eigendom geweest van vooraanstaande IJsselsteiners, meestal middenstanders. Zij waren schepen of burgemeester. Hun burens, bakkers, kappers of smeden, waren dat ook. De eigenaren van Benschopperstraat 34 hadden vaak ook een huis aan de Stadsplaats, de Weidstraat of aan de huidige Utrechtsestraat. Mogelijk is het pand door de eigenaren bewoond, maar waarschijnlijk is het na de 16de eeuw meestal verhuurd of verpacht.

Eigendomsakten

De IJsselsteinse eigendomsakten¹⁰⁾ uit de late 16de eeuw wijken af van hetgeen

elders in Holland en Utrecht gebruikelijk was. In IJsselstein treft men vele middeleeuwse elementen aan.¹¹⁾ Soms is vanwege de omslachtige formulering geen onderscheid te maken tussen een eigendomsoverdracht en een hypotheek. Eeuwenlang zijn letterlijk dezelfde formuleringen overgenomen. Het huis naast de steeg, nu Benschopperstraat 38, had een verplichting om samen met nr. 40 de gemeenschappelijke muur en de loden goot te onderhouden. Beide huizen hadden het recht om met een wagen en paarden achterom in en uit te rijden door de steeg naar de Weidstraat naast het stadhuis.¹²⁾

De vermeldingen van een steeg dienen met enig voorbehoud te worden gezien. Enkele malen was iemand eigenaar van meerdere huizen naast een steeg. Ook werd er wel eens, met name in de 16de eeuw, een administratieve 'inhaalslag' gemaakt. Eigendom werd dan op één dag wel twee of zelfs drie maal overgedragen. Uit een onverdeelde boedel was de uitkoop dan enige tijd blijven hangen. De erfenis moest na dertig of vijftig jaar versneld afgehandeld worden om het huis eindelijk te kunnen verkopen; ook werd een huis wel eens in beslag genomen en geveild wegens vele jaren achterstallige pacht of onroerend-goed-lasten.

Het huis Benschopperstraat 34

In 1555, in het oudste bewaard gebleven deel van de transportregisters, is als buurman van nr. 38 genoemd 'Jonge Jan Dircksz Cock mit een stege tusschen beijde in die benschoper straet vuytgaende' (het betreft hier dus nr. 34).¹³⁾ Verwarrend is dat deze Cock ook enige tijd eigenaar was van nummer 40.¹⁴⁾ Daarbij bleek hij bovendien ook de naam Vranckenburg te voeren. Later is dit alias niet meer aangetroffen.

In het tweede transportregister (over de jaren 1556-1561)¹⁵⁾ staat tussen aktes van 1557 een afschrift van een charter uit 1546: (schepenen o.a. Gerrit Jansz Dalen en Gerrit Roeloffsz van Lodesteijn) Emme Claes Jacobs weduwe, en haar kinderen Gerrit, Jan, Aalbert, Claesgen x Willem Hermans, Elisabeth, uitlandige zoon Thonis dragen over aan Jan Dircksz Cock de Jonge 'huisinge hoffstede stege berch alle getuijnt & getimmert' aan de zuidzijde van de 'Aferstraet', nu ook wel Benschopperstraat geheten, 'α Jonge Jan Cock dat nu bewoent & besittende is'; boven (oost) Rochus Jansz Dalen, beneden

5. Benschopperstraat 34 in ca. 1965, let op het huisnummer 36 aan de zijgevel. (RdMz, FTA. Coll. Stooker)

6 (boven). De Benschopperstraat gezien in oostelijke richting. Rechts van het midden het pand Benschopperstraat 34 (situatie 2001).

7. (rechtsboven) De voorgevel gezien vanuit het noordwesten (situatie 2001).

Hiernaast: situatie van afb. 6 en 7 in de zomer 2003.

(west) Roelof Ariaensz. De aanwezigheid van een 'berch' maakt het aannemelijk dat het een stadsboerderij betrof (zie ook afb. 2). De steeg is bij het terrein blijven horen.

Zowel buurman Rochus als buurman Roelof waren regelmatig schepen; Roelof bleek naderhand de achternaam Van Meerlant te voeren. Het huis van Rochus werd in 1561 omschreven als '*neffens het gasthuys over*'; later werd dit '*neffens de stadswaech over*'.¹⁶⁾

8. Het pand met achterhuis, met rechts opzij de steeg, gezien vanuit het zuidoosten (situatie 2001).

Hiernaast: situatie van afb. 8 in de zomer 2003.

Het huis is waarschijnlijk van 1546 tot 1723 in de familie Kok gebleven.¹⁷⁾ Het bleek niet mogelijk een gedegen genealogie van deze familie op te stellen.¹⁸⁾ Het is dus ook niet mogelijk om na te gaan wie verantwoordelijk was voor de verbouwing van 1623. Wellicht was het een lid van de familie Kok, maar het is ook mogelijk dat de verbouwing tot doel had het pand beter verhuurbaar te maken.

In 1723 werden Arend Koops en later zijn weduwe Suzanna van Halmaal eigenaar en vermoedelijk ook bewoner.

Schepen Rittel, die vaker handelde en speculeerde in onroerend goed, kocht het huis midden achttiende eeuw en droeg de eigendom aan Leendert Groenevelt pas

over na de volledige afbetaling.¹⁹⁾ Diens zoon, Anthonie Leendertsz Groenevelt, huwde op 31 juli 1795 met Anna Tersteeg. Waarschijnlijk is via deze connectie het huis in de familie Tersteeg gekomen.²⁰⁾

Tot 1882 overleden er vele leden van de familie Tersteeg, maar slechts een Gijsbert, op 17 oktober 1859.²¹⁾ Gijsbert Tersteeg huwde te IJsselstein op 19-1-1817 Deliana Vlek. Uit dit huwelijk kwamen kinderen, onder meer een Francijntje, genoemd naar de grootmoeder maar jong overleden. Deliana Vlek overleed op 19-1-1848 in huis 30, aan het Wed. Misschien was het echtpaar gescheiden gaan wonen, of is een van de kleine hui-

9. De jaartalsteen 1623 boven de voordeur aan de Benschopperstraat. Het metselwerk is enigszins verstoord (situatie 2001).

zen gebruikt als verpleeghuisje. Gijsbert Tersteeg is als 66-plusser opnieuw gehuwd, maar niet in IJsselstein.

Beschrijving voorgevel

De voorgevel is gedateerd door de boven de voordeur ingemetselde jaartalsteen 1623 (afb. 9). Hoewel deze steen, gelet op

de verstoorde indruk van het omringende metselwerk, naderhand kan zijn aangebracht, is er stilistisch gezien geen reden om de ouderdom te betwijfelen.

Het zorgvuldig uitgevoerde metselwerk is in kruisverband opgetrokken, met de toepassing van klezoren als hoekoplossing bij de noordoostelijke gevelhoek.²²⁾

Het baksteenwerk is voorzien van een scharreerslag (afb. 11). Door het scharren van de stenen kon, ook met relatief onregelmatig gevormde bakstenen, strak ogend metselwerk worden gemaakt.²¹⁾

De in cement uitgevoerde plint aan de onderzijde van het pand is in het laatste kwart van de 20ste eeuw aangebracht en vervangt een oudere spatstrook (vgl. afb. 5). De gevelindeling is nog vroeg-17de-eeuws (afb. 10). Het deurkozijn stamt nog grotendeels uit die bouwtijd. Aan de binnenzijde is het, waarschijnlijk eikenhouten, kozijn voorzien van een renaissanceprofiel (afb. 18). De roedenverdeling van het bovenlicht is karakteristiek voor de tweede helft van de 19de eeuw en vervangt, gezien de aanwezige bouwsporen van een middenstijl, een tweelicht. Ook de deur zal in diezelfde tijd zijn vernieuwd. De dagkanten van de gevelopening zijn afgeschuind; een kapel vormt de overgang naar de rechthoe-

10. De opkamer-vensters zijn verbreed (omstreeks 1800) getuige de afgehakte dagkanten en de slechte aansluiting op de ontlastingsbogen (situatie 2001). Hiernaast: situatie zomer 2003.

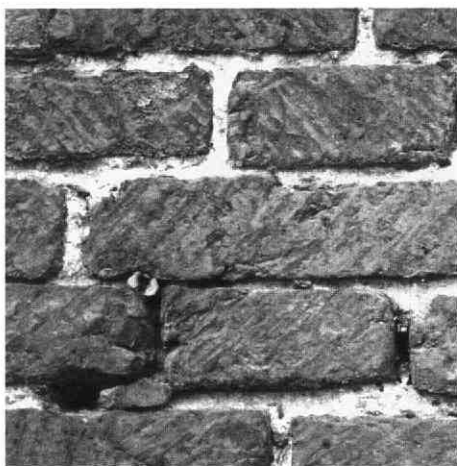
kig uitgevoerde dagkanten van het onderste deel van deze gevelopening.

Geen van de vensters is nog origineel. De westelijke vensteropening is in een latere fase verlaagd, waarbij ook de dagkanten deels zijn ingeboet. Het huidige T-vormige schuifvenster is 19de-eeuws en vervangt, gezien de nog aanwezige sporen van de oude roedenverdeling in het bovenlicht, een mogelijk uit het midden van de 18de eeuw daterend 24-ruits schuifvenster (4x4 + 2x4) (afb. 21). Ook de kozijnen van de beide opkamer-vensters zijn niet meer origineel. Deze vensters zijn iets verbreed, wat goed te zien is aan de wijze waarop de ontlastingsbogen boven de vensters aansluiten op de kozijnen (afb. 7). Beide vensters hadden, gezien de plaats van de wisseldorpel en waarschijnlijk overeenkomstig de vensters in de zijgevel, 9-ruits schuiframen. Dit venstertype is karakteristiek voor het einde van de 18de eeuw. Waarschijnlijk in de loop van de tweede helft van de 19de eeuw is de huidige T-vormige raamindeling tot stand gekomen; schuifraam en bovenlicht zijn recentelijk vernieuwd.

De getoogde keldertoegang behoort nog tot het oorspronkelijke werk. De opening is dichtgezet toen de kelder in de tweede helft van de 20ste eeuw ingrijpend werd gewijzigd. Nog op de foto van ca. 1965 (afb. 5) is de opening aan de binnenzijde afgedicht met planken. Op de prentbriefkaart uit het begin van de 20ste eeuw (afb. 4) lijkt het keldergat nog geflankeerd met een stoephekje.

Op diezelfde prentbriefkaart is te zien dat de houten bakgoot aan de voorgevel een forsere profilering had dan de huidige (die al wel op de foto van ca. 1965 [afb. 5] voorkomt), en dat het pand geen dakkapel heeft. Op genoemde foto van ca. 1965 zit ter hoogte van de voordeur

een kleine dakkapel met lessenaardakje. In de westelijke helft van de voorgevel zijn twee ankers aangebracht ter verankering van de achterliggende moerbalken. Tussen de deur en het westelijke venster ontbreekt een anker. Gezien de aanwezigheid van een moerbalk achter de gevel zal ook hier een anker hebben gezeten. De beide ankers aan de oostzijde zullen

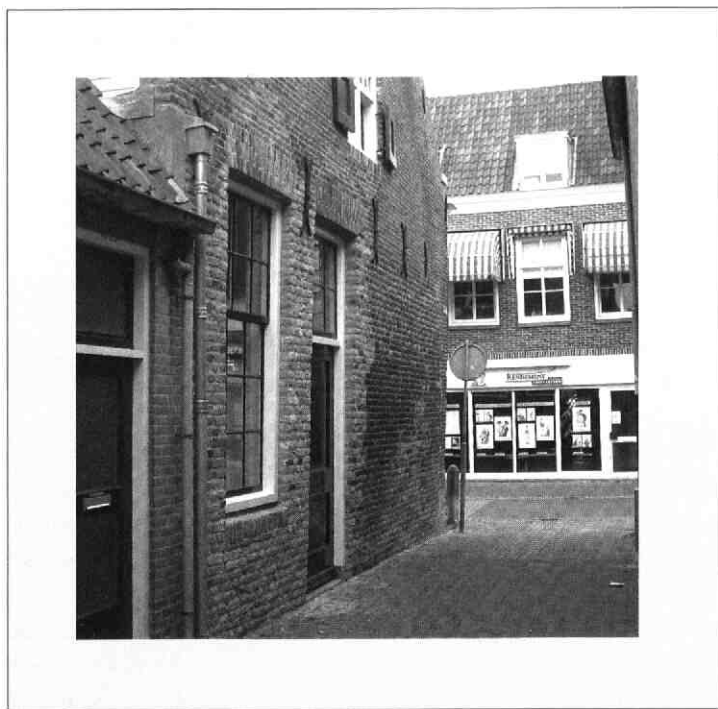

in de tweede helft van de 20ste eeuw zijn aangebracht.

Het dak aan de voorzijde is voorzien van gesmoorde oud-Hollandse pannen, terwijl aan de achterzijde overwegend goedkopere rode exemplaren liggen.

Beschrijving zijgevel

In tegenstelling tot de voorgevel vormt de zijgevel geen eenheid (afb. 12-14). Het gedeelte van de gevel waarachter zich de kelder/opkamer bevindt, vertoont ouder muurwerk. Nabij de straathoek vormt een vrijwel verticale scheur de scheiding tussen dit oude metselwerk en het zorgvuldige vroeg-17de-eeuwse metselwerk van de voorgevel. Het oude muurwerk reikt tot aan de verdiepingsbalklaag (afb. 12) en is uitgevoerd in een onregelmatig metselverband. Het muurwerk is een restant van een voorganger van het 17de-

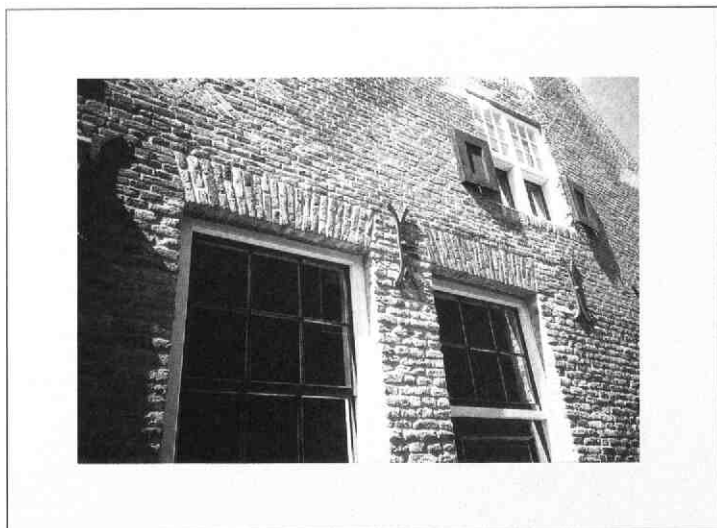
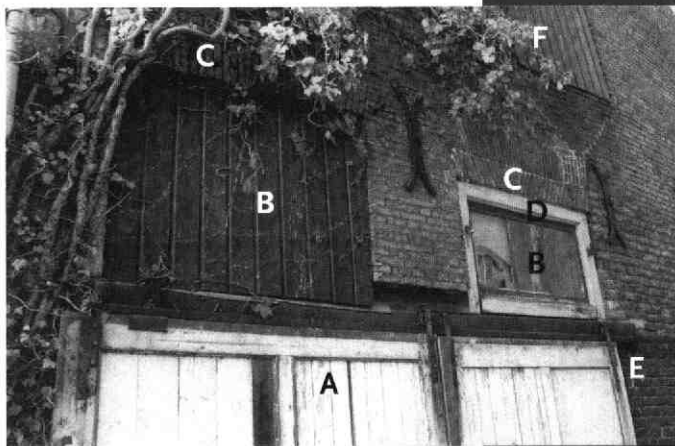

eeuwse huis. Het feit dat er overwegend koppen en drieklezoren alsmede veel gesinterde stenen voorkomen wijst op hergebruik. Het steenformaat wijst op

een datering in de 15de eeuw. Het is niet onmogelijk dat het hier een herbouw na de laatste verwoesting van IJsselstein in 1466 betreft. Op grond van het baksteen-

formaat is het oudste metselwerk tenminste in de 16de eeuw te dateren.²⁴⁾ Of deze gevel vóór 1623 een afwerkingslaag had is aannemelijk maar zonder een grondig onderzoek niet vast te stellen.

In de zijgevel zijn ter hoogte van de balklaag boven de opkamer drie ankers bevestigd. De twee noordelijke zullen verband houden met de verankering van de raveling van een (verdwenen) stookplaats in de opkamer. Ook ter plaatse van de verdwenen zuidwand van de opkamer zit een anker. (Blijkens de foto van ca. 1965

[afb.5] zat onder in de zijgevel een kelderlicht.) Het metselwerk van de topgevel is zorgvuldig opgetrokken in kruisverband met gebruikmaking van vlechtingen en sluit aan op het 17de-eeuwse metselwerk van de voorgevel.

In zeer zorgvuldig metselwerk is ook het zuidelijk deel van de begane grond (het stukje tussen beide gevelopeningen) opgetrokken.

In het zuidelijke deel van de zijgevel zit tegenwoordig een brede, tweeledige schuifdeur (afb. 13). Deze gevelopening is na 1950 ingebroken op de plaats van twee

oudere gevelopeningen.

Van de oorspronkelijke muuropeningen (mogelijk beide een venster) zijn de hane-kammen uitgevoerd in een lichtrode, geslepen baksteen en is de noordelijke dagkant van het zuidelijke venster (met klezoor-hoekoplossing) nog bewaard gebleven. Gezien het kleinere steenformaat moet dit muurwerk jonger zijn dan dat van de topgevel.²⁵⁾ Een datering in de loop van de tweede helft van de 17de eeuw is waarschijnlijk; het muurwerk vangt ouder onregelmatig metselwerk. Naderhand is de noordelijke gevelope-

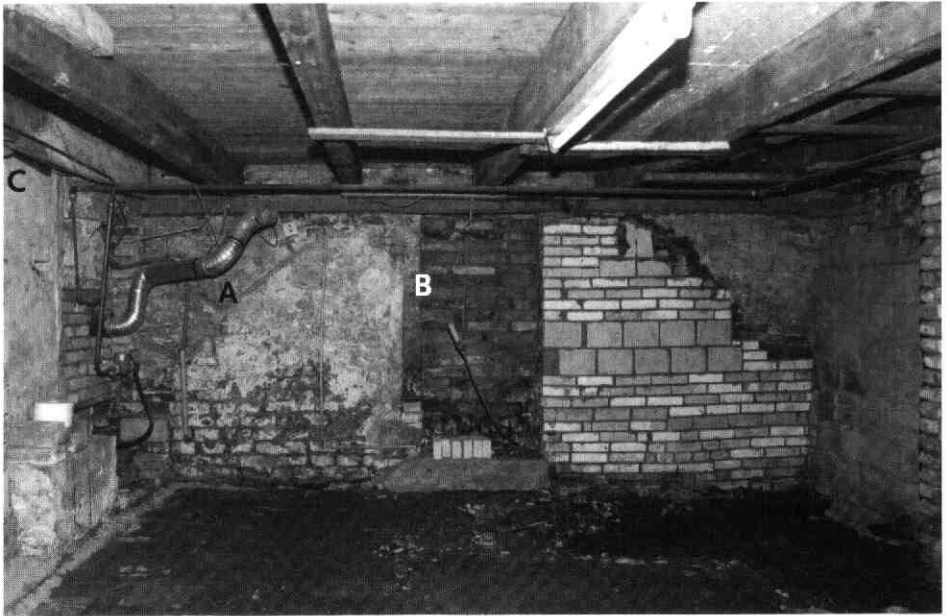
14. Detail van afb. 13. Bij (A) is de schuifdeur zichtbaar, waarvoor het onderste deel van twee kozijnen (B) is verwijderd. Bij (C) zijn de zorgvuldig uitgevoerde 17de-eeuwse hane-kammen nog te zien. Bij (D) is het omstreeks 1800 aangebracht venster te zien. Bij (E) is de oude dagkant van het 17de-eeuwse venster te zien en bij (F) het dichtgespijkerde 17de-eeuwse vensterkozijn op de verdieping (situatie 2007).

Hiernaast: situatie zomer 2003.

15 . Gezicht over het dakterras (situatie 2001).

16 (hiernaast). De kelder gezien vanuit het zuiden. De zoldering zal na 1945 tot stand zijn gekomen toen het tongewelf werd verwijderd. De aftekening (A) is be-waard gebleven. Dagkant (B) van de straattoegang is later in het metselwerk ingehakt. De toegang aan de straatzijde hoort wel bij de gevel waardoor gesteld kan worden dat de kelder met tongewelf reeds vóór 1623 aanwezig was. Bij (C) is te zien dat de scheidingsmuur met de gang in dikte is gehalveerd (situa-tie 2001).

ning zowel verlaagd als verbreed. Bij deze gelegenheid zijn de vensters (enkel te onderzoeken bij het noordelijke venster) voorzien van 9- of 12-ruits schuiframen met aan de buitenzijde luikspooningen (afb. 14). De ruimte tussen de houten bovendorpel en de gehandhaafde hane-kam van het rechter venster is opgevuld met een stroomlaag,²⁶⁾ De oorspronkelijke openingen zijn op grond van het zorgvuldig uitgevoerde metselwerk en de toepassing van een

klezoor-hoekoplossing te dateren in de 17de eeuw. Bij de noordelijke dagkant van het noordelijke venster is de oude hoogte nog herkenbaar in het metsel-werk.

Ter hoogte van de zolderverdieping is nog een oorspronkelijk venster bewaard gebleven (afb. 14, 30, 36) De asymmetri-sche plaatsing in de gevel zal verband houden met het feit dat aan de noordzij-de van het venster het rookkanaal van de opkamerschouw zat.

Het venster ter hoogte van de vloering is

naderhand ingebroken. De ankers in de topgevel geven de positie aan van de juk-platen en nok van de kapconstructie. Opvallend is dat de topgevel asymme-trisch is opgebouwd. Aan de voorzijde is de gevel hoger dan aan de achterzijde.

Beschrijving kelder

Het noordoostelijke deel van het pand is van een kelder voorzien. De zoldering van de kelder bestaat uit een enkelvoudi-ge balklaag, die dateert uit de tweede

helft van de 20ste eeuw. Op de noordwand van de kelder is echter de aftekening van een tongewelf te zien (afb. 16).²⁷⁾

De versnijding waar het tongewelf op was geplaatst, is reeds bij de bouw van de kelder muur mee gemetseld. Hieruit kan worden afgeleid dat het oorspronkelijke tongewelf tot dezelfde bouwfase behoort als de oostmuur aan de steeg. Wanneer het gewelf is verwijderd is niet bekend. Of dit ook in de tweede helft van de 20ste eeuw is gebeurd, toen het pand ingrijpend is verbouwd, is niet zeker maar wel aannemelijk.

De vloer bestaat uit plavuizen (22 x 22 x 3 cm), die in halfsteens verband zijn gelegd (afb. 17). Onder deze vloer is een tweede vloer aangetroffen, eveneens bestaande uit plavuizen (23 x 23 x 2,5 cm).

Daaronder is nog een derde vloer aangetroffen, die bestaat uit brokken baksteen, die in een onregelmatig patroon waren gelegd. Onder die vloer is nog een vierde vloer aangetroffen van baksteenbrokken. Zoals gezegd is de kelderruimte het

restant van de voorganger van het huidige pand. De dagkanten van de nu dichtgezette toegang in de voorgevel zijn in een latere fase in het bestaande metselwerk aangebracht. De toegang aan de voorzijde van het pand zal in 1623 in het oude metselwerk zijn ingebroken.

Mogelijk bevond de oude toegang zich ter plaatse van de huidige toegang in de westwand (aan de zijde van de gang). De noordelijke dagkant van deze opening is namelijk origineel. Hiertegen pleit het feit dat de zuidelijke dagkant wel is ingehakt. Een tweede mogelijkheid is dat de oorspronkelijke toegang zich in de zuidwand bevond, waar nu nog enkele treden van een deels vernieuwde keldertrap aanwezig zijn. Aangezien de zuidwand in zijn geheel is verwijderd, kan deze veronderstelling niet meer worden geverifieerd. Om onbekende redenen heeft men recentelijk bij de westwand de oorspronkelijke steens zware muur afgehakt zodat deze in dikte is gehalveerd. Een reden hiervoor kon niet worden vastgesteld.

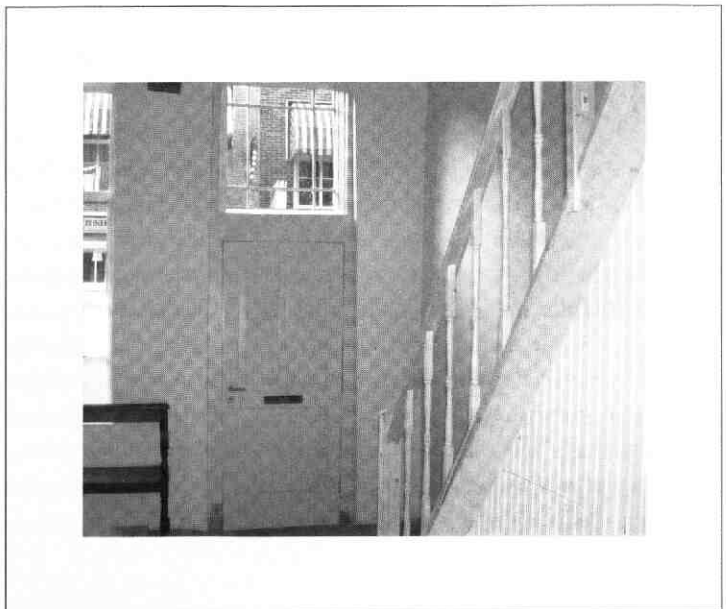
Beschrijving begane grond.

Op het ogenblik wordt de woning ontsloten door een smalle gang achter de voordeur (afb. 18). Oostelijk hiervan ligt de opkamer en aan de westzijde de keuken. De zoldering van de gang bestaat uit een samengestelde balklaag (afb. 19). Op de

laag vastgesteld. Deze kleurstelling was in de 17de eeuw algemeen gebruikelijk. In de keuken bevindt zich vlak naast de tussenmuur, die de scheiding vormt met de gang, een moerbalk. Het feit dat direct naast de tussenmuur een moerbalk ligt, is een duidelijke aanwijzing dat de muur niet oorspronkelijk is, maar later is toegevoegd. Aan te nemen is dat zich oorspronkelijk achter de voordeur het zogenaamde 'voorhuis' bevond, ter grootte van de huidige gang en keuken. Een dergelijke indeling is in de eerste helft van de 17de eeuw algemeen gebruikelijk. Gezien het feit dat de kelder nog behoort tot de voorganger van het 17de-eeuwse huis, kan worden geconcludeerd dat de indeling van de voorganger niet wezenlijk zal hebben afgeweken van deze 17de-eeuwse indeling. Vanuit het voorhuis was in de 17de eeuw zowel de opkamer als de kelder bereikbaar. Wanneer de huidige tussenwand tussen de keuken en gang is aangebracht, is niet bekend. Een datering in de tweede helft van de 19de eeuw, toen de ingang werd gewijzigd, lijkt voor de hand te liggen. Vanuit de gang was via een secundair ingebroken doorgang nabij de voordeur

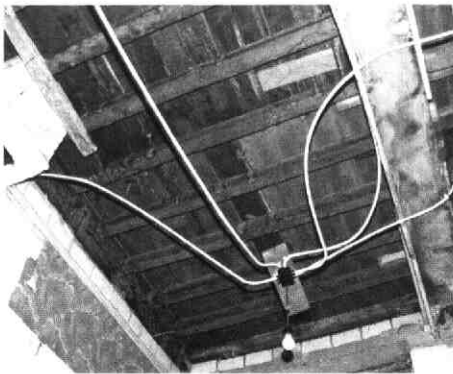
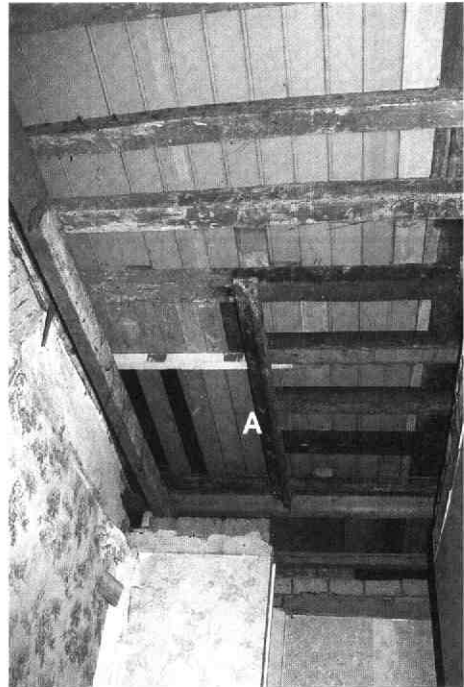
balklaag is, voor zover na te gaan, als eerste afwerkingslaag een donkerrode verf-

de kelder inwendig toegankelijk. Het is niet onmogelijk dat deze situatie in 1623 is ontstaan. Aangenomen kan worden dat de plaats van de huidige doorgang naar de opkamer oorspronkelijk is.

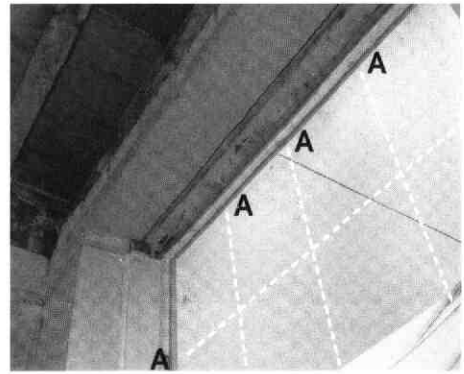
In de huidige opkamer is het grootste gedeelte van de samengestelde balklaag vervangen door een moderne enkelvoudige balklaag (afb. 22). Hierbij heeft men niet geschroomd om ook de moerbalk in het midden van het vertrek te verwijderen. Slechts een deel, dat weggewerkt is in een 20ste-eeuwse kastenwand, is nog bewaard gebleven. Deze inmiddels weer verwijderde kastenwand nam de plaats in van de oorspronkelijke zuidwand van de opkamer.

De huidige zuidwand is 20ste-eeuws. De aftekening van de verdwenen scheidingsmuur is nog op de balklaag af te lezen.

Uit dit bouwspoor is af te leiden dat de muur oorspronkelijk steens zwaar was uitgevoerd.

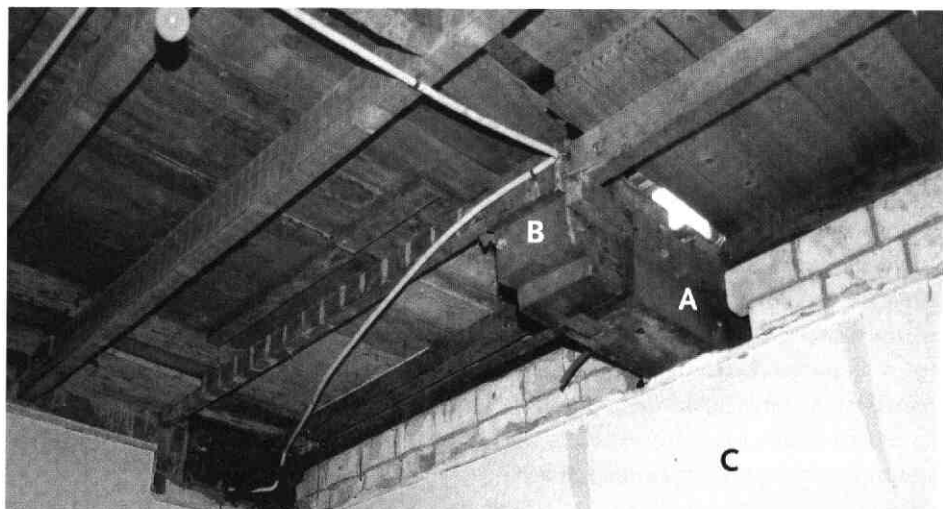
Van de oorspronkelijke stookplaats zijn in dit vertrek weliswaar geen sporen meer te herkennen, maar gezien het oorspronkelijke rookkanaal in het midden van de topgevel moet deze ter plaatse van de huidige stookplaats worden gezocht. Het achterste deel van het huis is vrijwel geheel ontdaan van de oorspronkelijke indeling (afb. 23). Hier is nog wel een

groot gedeelte van de oorspronkelijke samengestelde balklaag bewaard gebleven. Aan de zuidzijde van de meest westelijke moerbalk is ook nog het oorspronkelijke sleutelstuk bewaard gebleven (afb. 24, 24a). Elders is alleen nog de aftekening hiervan te zien.

Aan de westzijde van de balklaag is een brede raveling zichtbaar (afb. 25). Aan de noordzijde is de kinderbint waar de raveelbalk op rust zwaarder uitgevoerd dan de andere kinderbinten.

22. Plafond van de opkamer. De oorspronkelijke balklaag is weg net als het grootste gedeelte van moerbalk (A). Bij (B) zien we de plaats waar de oude zuidwand van de opkamer tegen de moerbalk aansluit. Wand (C) is recent opgetrokken (*situatie 2001*).

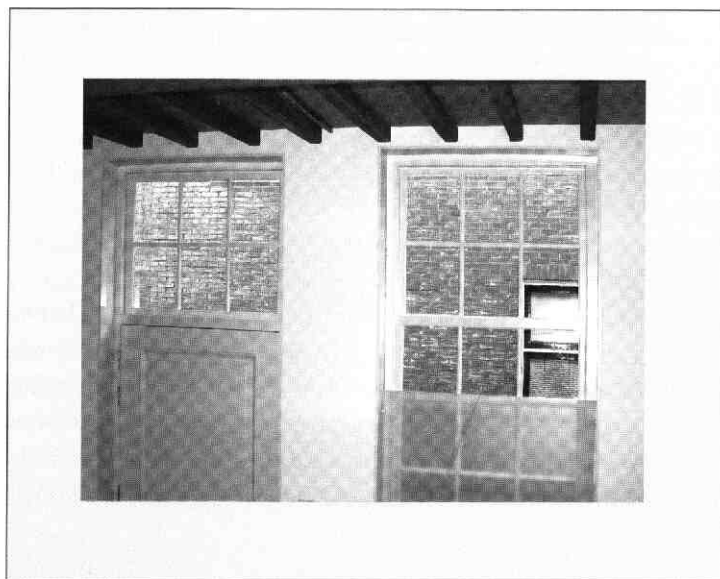

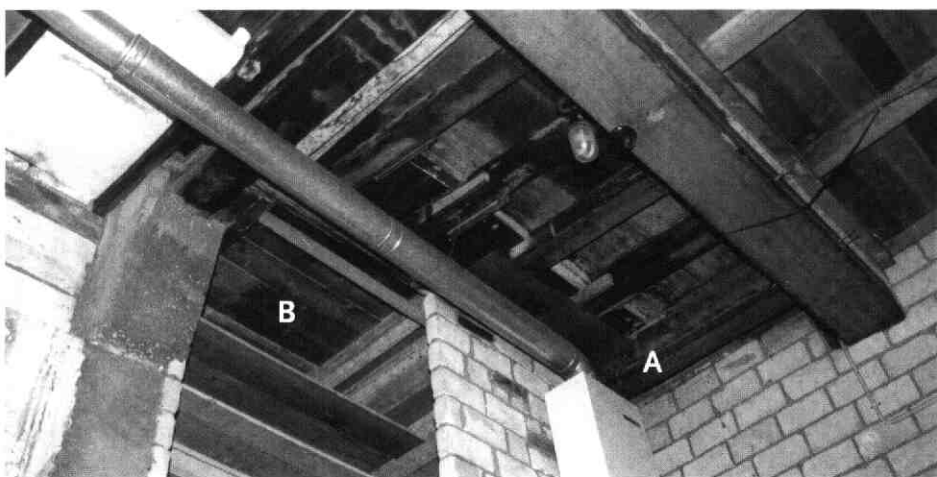
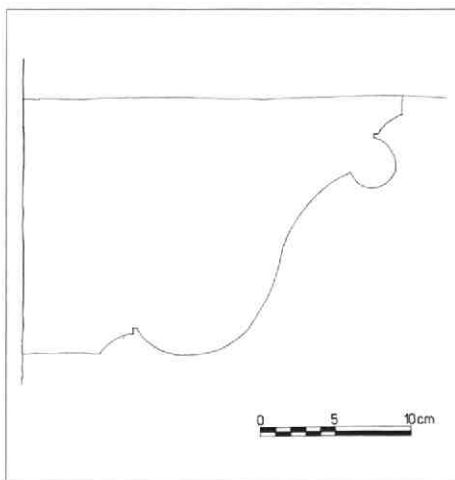
Ter plaatse van de zolderverdieping zijn tegen de bouwmuur met het buurpand de bouwsporen van een verwijderd, vrij breed aangezet rookkanaal aangetroffen, die wijzen op de aanwezigheid van een brede keukenschouw in de ondergelegen ruimte.

Op de vraag hoe de begane grond oorspronkelijk met de verdieping was verbonden kon geen volledig antwoord worden verkregen. Nergens zijn duidelijke sporen aangetroffen van een trap naar de zolderverdieping. Alleen naast de opkameropgang in de gang zit in de

23(boven). Overzicht van de achterste travee van het pand. Bij een verbouwing tot bergruimte is het volledige interieur verwijderd. Alleen delen van de oude balklaag zijn bewaard gebleven (*situatie 2001*).

Hiernaast: situatie zomer 2003.

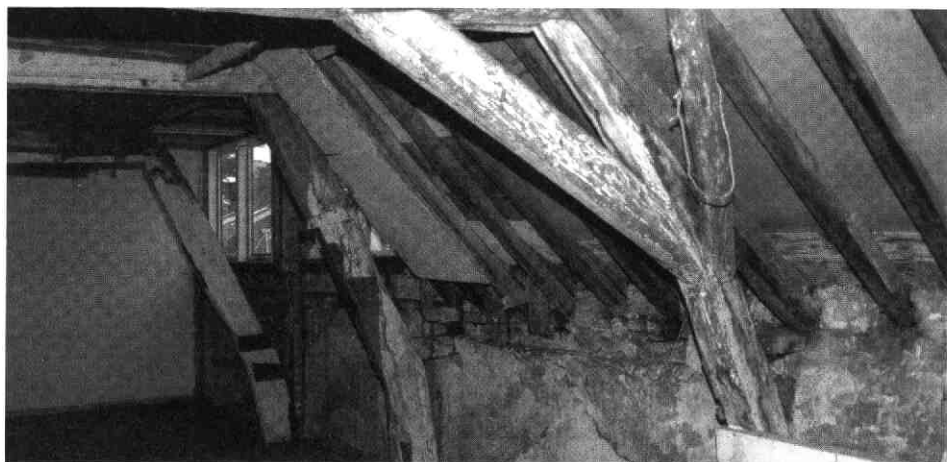
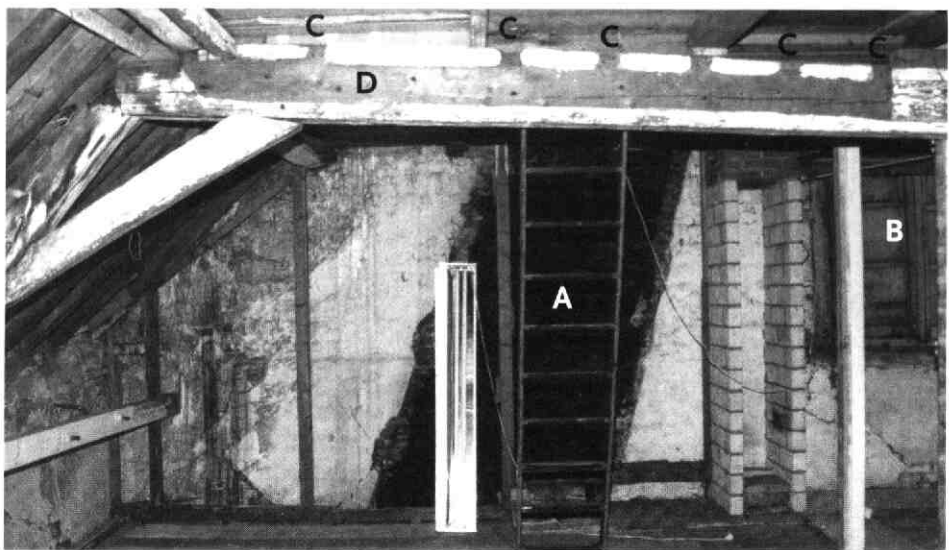
zoldering een raveling (afb. 19) die op een trapgat wijst. Hoewel deze raveling niet origineel zal zijn, geeft het ontbreken van sparingen voor kinderbinten in de moerbalk oostelijk van de raveling aan dat op deze plaats altijd een raveling is geweest.

Zolderverdieping

De zolderverdieping is in belangrijke mate bepaald door de vrij hoge borstwering (afb. 26). Ten tijde van het onderzoek waren alle - latere - tussenwanden verwijderd. De plaats van deze houten tussenwanden is nog deels op de vloer af te lezen.

Bij een omstreeks 1980 uitgevoerde verbouwing is het achterste gedeelte van de kap (inclusief jukstijl en korbeel) vervangen door een gevel, teneinde op het achterste deel van de zolderverdieping een dakterras te creëren (afb. 15, 31).

Bij de tweede moerbalk van de vloer, gerekend vanuit het oosten, zitten twee zwaluwstaartvormige kepen voor de oplegging van kinderbinten (afb. 29). Dit is de enige plaats waar deze afwijkende constructie aanwezig is. Mogelijk is er een verband met de - verdwenen - raveelconstructie van de oorspronkelijke stoekplaats van de opkamer. In dat geval zijn

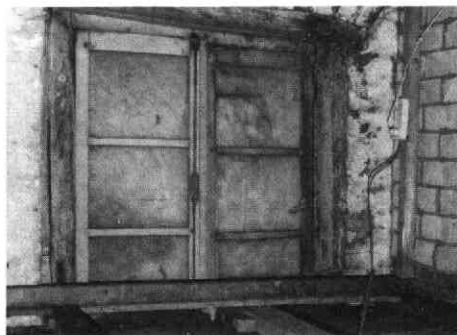
deze twee kinderbinten in het verlengde van de raveelbalken geplaatst, waarbij de zwaluwstaart-verbinding borg stond voor een goede verankering. Omdat de moerbalken van de opkamer grotendeels zijn verwijderd kan deze veronderstelling niet worden gestaafd.

In het zuidelijke deel van de oostwand van de zolderverdieping is een 17de-eeuws kruiskozijn geplaatst (afb. 30, 36). Bij de moerbalk ten westen hiervan ontbreken de kepen in de dekbalk. Dit duidt erop dat aan de oostzijde voor het venster geen vloer was aangebracht. Gezien de plaatsing van een venster in de zijgevel van het pand, dat zich ter plaatse van de vloer bevindt, ligt het voor de hand dat hier, in verband met de wens van een ongehinderde lichttoetreding, een deel van de vloer is weggelaten.

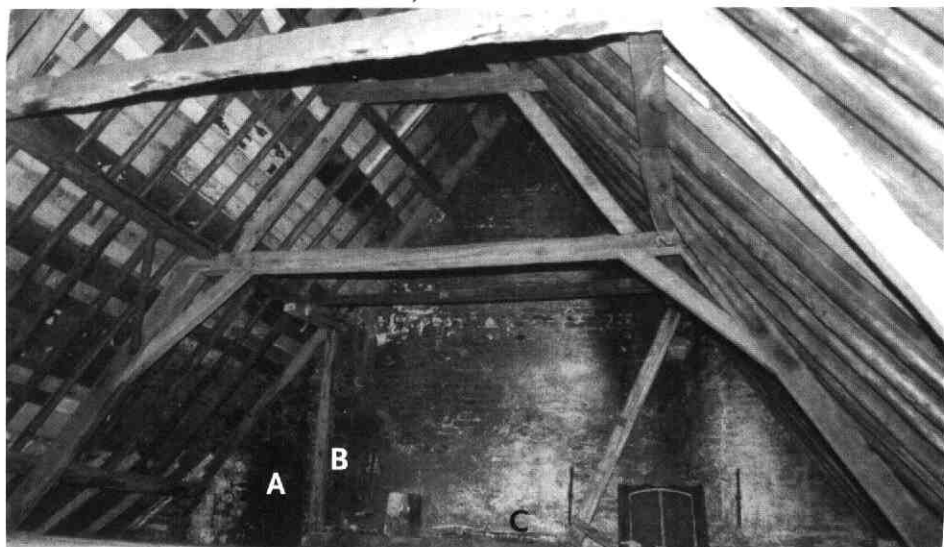

Kapconstructie

De kapconstructie bestaat uit drie volledige spanten en de resten van een strikspant. De spanten bestaan uit twee boven elkaar geplaatste dekbalkjukken, waarop een schaarspant is geplaatst. Opvallend aan de kapconstructie is dat men zowel grenen (onder meer voor de dekbalken van de onderste jukken) als eiken heeft gebruikt. Bij de eiken onderdelen zijn op

een aantal plaatsen pengaten aanwezig, die op die betreffende plaats geen functie vervuld kunnen hebben. Daarnaast hebben deze onderdelen eveneens telmerken, die niet in het huidige telmerksysteem zijn in te passen. Deze sporen duiden erop dat bij het samenstellen van de huidige spanten (in 1623) hergebruikte onderdelen zijn toegepast. Mogelijk heeft men bij de bouw de nog bruikbare delen in de nieuwe spantconstructie opgenomen.

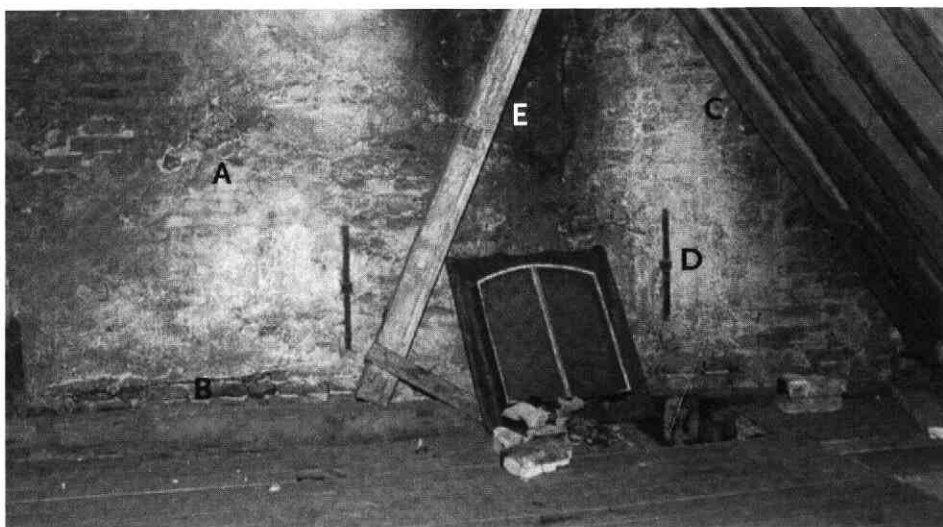
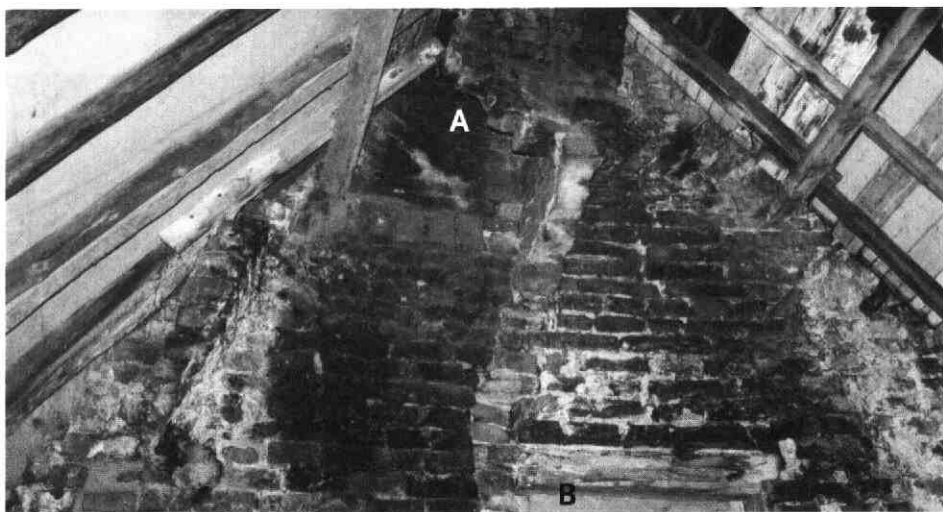
Opvallend is dat met name alle dekbalken zijn vervangen. De oude dekbalken konden klaarblijkelijk niet worden hergebruikt. Wellicht was de kapconstructie waarvan de onderdelen afkomstig waren smaller dan de huidige.

Op de spanten zijn gehakte telmerken aangetroffen (afb. 44). De spanten zijn van oost naar west genummerd. Bij de nummering is onderscheid gemaakt tussen links en rechts: door de merken aan de zuidzijde als halve maantjes uit te voeren, en die aan de noordzijde als rechte gehakte merken. De nummers zijn op de eiken en grenen onderdelen aangetroffen.

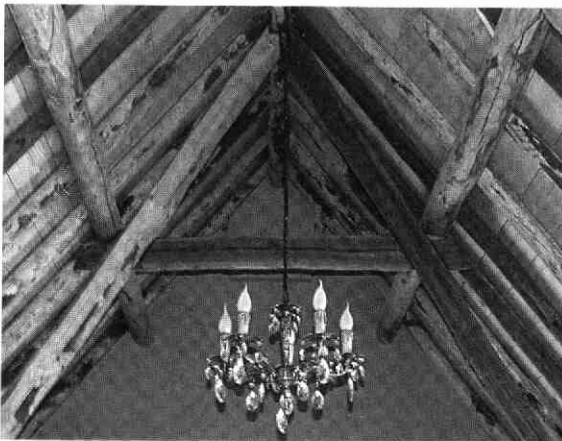
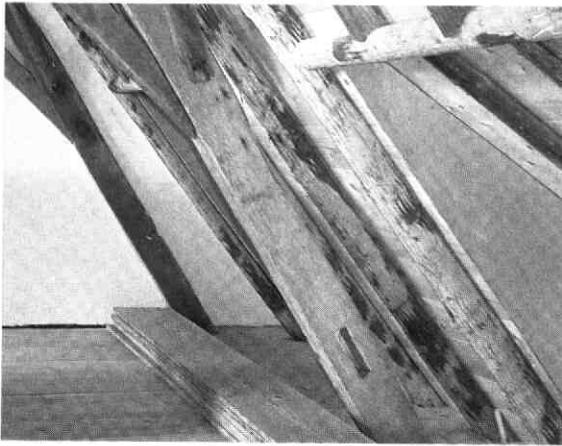
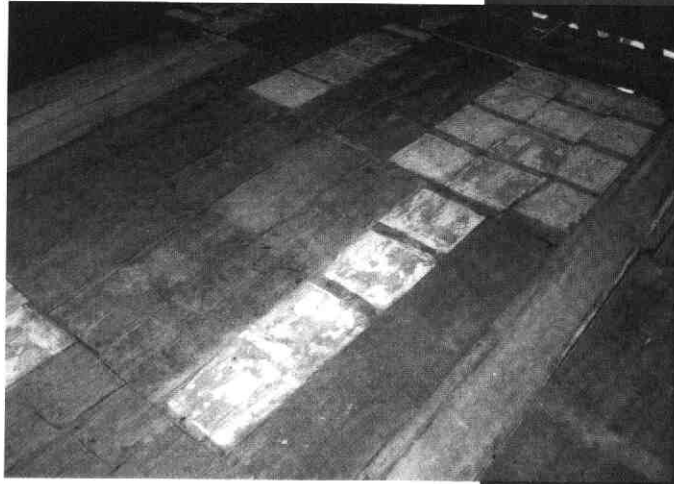

Behalve de hiervoor genoemde telmerken zijn er ook nog andere gehakte telmerken aangetroffen op de eiken onderdelen. Aangezien bij deze merken geen systeem is te herkennen, zullen de merken bij het primaire gebruik horen. Tevens zijn op een aantal plaatsen in de eiken onderdelen onbenutte pengaten aangetroffen (afb. 35). De hiervoor genoemde afwijkingen en sporen duiden erop dat bij de bouw van de huidige kapconstructie gebruik is gemaakt van hergebruikte - eiken - onderdelen. Deze onderdelen kunnen afkomstig zijn van

de voorganger van het huidige pand.
 Aan de westzijde van het pand zijn de resten aangetroffen van wat waarschijnlijk een strijkspant is geweest. Op de zolderverdieping is dit spant geheel verdwenen, maar op de vloering rest nog wel een deel van het spant (afb. 32).

Opvallend hierbij is dat aan de zuidzijde, vlak naast het weggebroken rookkanaal, het spant is voorzien van een verticale stijl. Deze is met pen-en-gat verbonden met de dekbalk van het spant (afb. 33). Deze wijze van verbinden duidt erop dat de stijl reeds bij de bouw van het spant is

38 (boven). De vloeringvloer. De vloerdelen zijn de hergebruikte, omgedraaide delen van de oude vloer. De aftekening van de kinderbinten zijn nog goed te zien (*situatie 2001*).

Hiernaast boven. Detail van het noordelijk spant-been (zie afb. 35) van spant II na de restauratie in 2003.

Hiernaast onder. De oostwand van de vloering (zie afb. 36) na de restauratie in 2003.

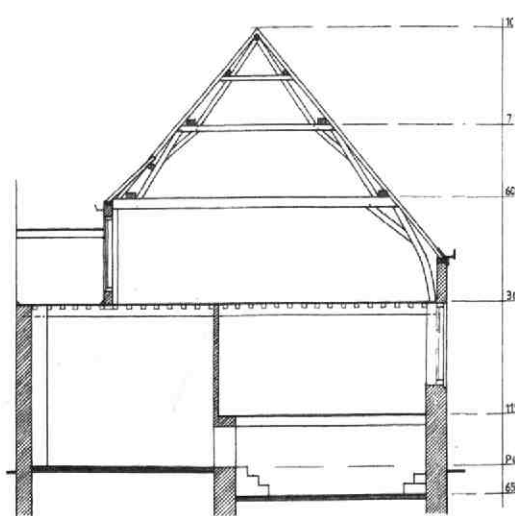
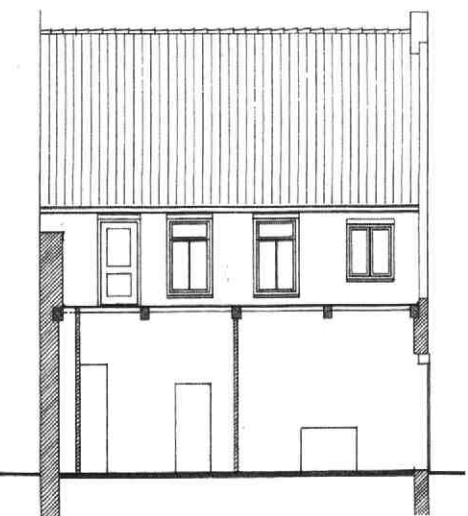
geplaatst. Dit vormt wederom een aanwijzing dat het rookkanaal tot de oorspronkelijke opzet behoort. Dit komt overeen met wat al is vastgesteld bij de beschrijving van de balklaag van de begane grond, namelijk dat tegen de oostwand een grote stookplaats zat.

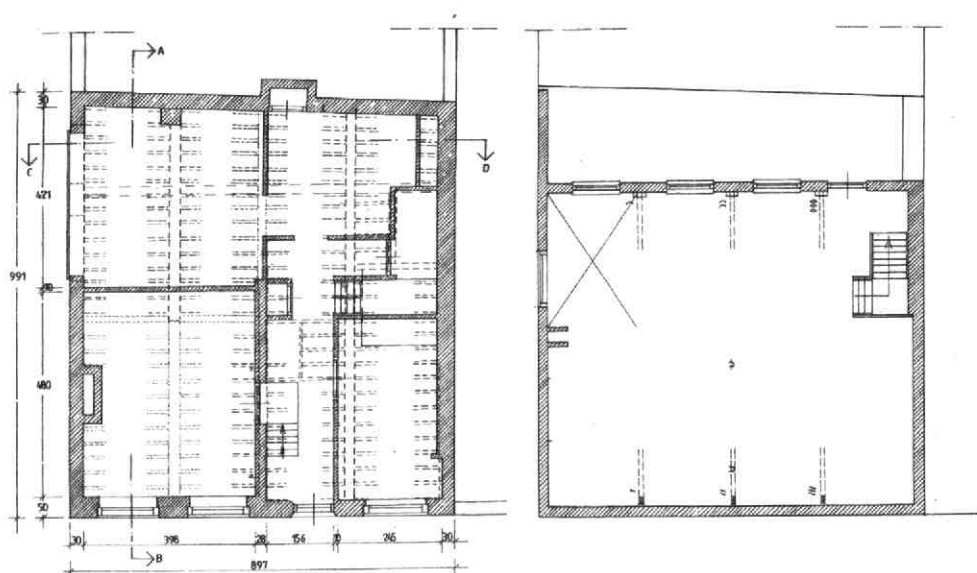
Op de kinderbinten van de vloeringvloer is een deel van de vloerdelen hergebruikt. Deze vloerdelen zijn daarbij omgedraaid (afb. 38). De ongeschilderde stroken op de deels omgedraaide vloerdelen geven aan waar vroeger de kinderbinten waren geplaatst. In het verleden zijn de delen dus een keer verwijderd en

ondersteboven herplaatst.

Op de spanten zijn jukplaten gelegd. Deze jukplaten zullen nog tot de oorspronkelijke kapconstructie behoren. De jukplaten dragen op hun beurt de in rondhout uitgevoerde grenen sporen. Deze sporen kunnen van relatief recente datum zijn.

Op de bovenste jukken zijn eenvoudige schaarspanten geplaatst, voorzien van gehakte telmerken, die aansluiten bij het systeem van telmerken van de balkjukken. De asymmetrische gevelopbouw is ook te herkennen bij de spanten. De nok ervan is namelijk niet exact in het midden van

de gevel geplaatst, maar iets noordelijk daarvan. Het bewaarde deel van de spanten is wel symmetrisch uitgevoerd. De

verdwenen zuidelijke spantbenen waren langer dan die aan de noordzijde.

Bouwfasering

● Fase 1: 15de eeuw

De hoofdstructuur van de middeleeuwse voorganger, die in 1555 voor het eerst in de bronnen wordt genoemd, zal niet wezenlijk hebben afgeweken van het huidige pand. Er rest echter te weinig van deze oudste fase om er een goed beeld van te kunnen geven.

● Fase 2: 1623

Het huidige pand vertoont alle kenmerken van het eerste kwart van de 17de eeuw en zal, getuige de jaartalsteen boven de deur, in 1623 zijn opgetrokken. Het bestaande middeleeuwse pand zal gesloopt zijn met uitzondering van die delen, die men kon hergebruiken. Zo is er in de kelder en bij de bouwmuren gebruik gemaakt van bestaand metselwerk. Ook heeft men bij het samenstellen van de kasspanten hergebruik gemaakt van eiken onderdelen, die mogelijk afkomstig zijn van de gesloopte voorganger. Het pand zal naast de opkamer (met stookplaats) een 'voorhuis' hebben gehad. Het achterste deel van het pand zal een woonkeuken zijn geweest. Tegen de westwand was een grote keukenschouw geplaatst.

Bij het onderzoek zijn geen bouwsporen aangetroffen die aantonen dat het hier een stadsboerderij betreft. Evenwel, het historisch onderzoek, de aanwezigheid van een achterhuis en de indeling van het pand maken dit wel aannemelijk.

● *Fase 3: tweede helft 17de eeuw*

In de tweede helft van de 17de eeuw is het zuidelijk deel van de zijgevel vernieuwd. De beide vensteropeningen met hanekammen en het aangrenzende metselwerk herinneren hieraan. Mogelijk wenste men meer daglicht te verkrijgen voor de woonkeuken.

● *Fase 4: omstreeks 1800*

Omstreeks 1800 zijn de vensters van de opkamer en in het zuidelijk deel van de oostmuur vervangen. In die tijd zullen ook enkele wijzigingen van ondergeschikt belang hebben plaats gevonden. Door de na de Tweede Wereldoorlog uitgevoerde verbouwingen zijn deze sporen vrijwel weer verwijderd.

● *Fase 5: tweede helft 19de eeuw*

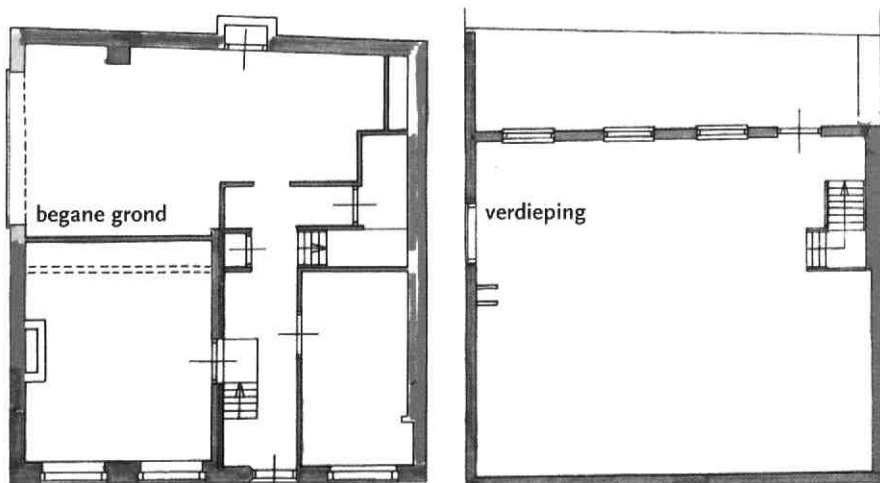
De gang die nu de vertrekken ontsluit is vermoedelijk in de tweede helft van de 19de eeuw tot stand gekomen, alhoewel een iets vroegere datering niet is uit te sluiten. Bij deze gelegenheid zullen ook de vensters in T-vensters zijn gewijzigd.

● *Fase 6: tweede helft 20ste eeuw*

De modernisering, die na de Tweede Wereldoorlog hebben plaats gevonden, hebben de structuur van het gebouw zeer aangetast, zodat de oorspronkelijke structuur niet meer afleesbaar is. Zo is onder andere de zoldering van de opkamer verwijderd. Mogelijk is bij dezelfde gelegenheid ook het keldergewelf gesloopt. Tevens is de zuidwand van de opkamer verplaatst.

In het achterste gedeelte van het pand is de gehele inrichting verwijderd. In de zijgevel werd een brede schuifdeur ingebroken, hetgeen ten koste ging van de oude gevelopeningen.

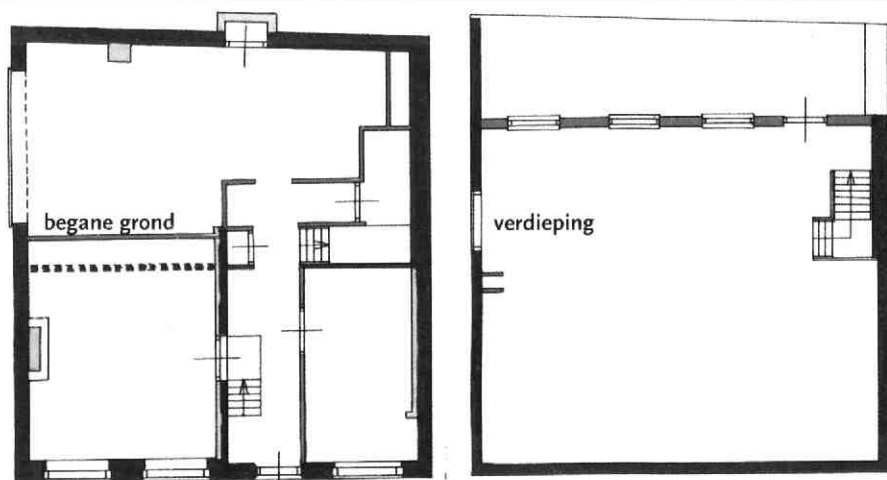
Op de zolderverdieping zijn in deze periode, ten behoeve van de aanleg van een dakterras, de zuidelijke spantbenen van de kap verwijderd en vervangen door een gevel met vensters en een deur.

rood = XV? blauw = 1623 geel = XVIIIB oranje = XIXB groen = XXB

Waardestelling

- Het exterieur is van groot architectonisch belang als voorbeeld van een gaaf bewaard gebleven 17de-eeuws woonhuis. De zorgvuldige afwerking van de gevels blijkt onder andere uit het gescharreerde oppervlak van de voorgevel. Van de oorspronkelijke kozijnen is alleen dat van de deur en van een kruisvenster in de zijgeveltop bewaard gebleven.
- Bij het pand is de 17de-eeuwse structuur met kelder, opkamer, voorhuis en keuken nog afleesbaar. Deze structuur is van hoge cultuurhistorische waarde.
- Eveneens van grote cultuurhistorische waarde is de aannemelijke historische boerderijfunctie van het pand (als voorhuis), en het bouwtype stadsboerderij, als vroeg voorbeeld alsmede de zeldzaamheid daarvan.
- Bij het interieur zijn in de laatste decennia veel originele elementen verloren gegaan. De oorspronkelijke constructie met delen van de samengestelde balklaag zijn bouwhistorisch en architectuurhistorisch waardevol.
- De spanten zijn van groot bouwhistorisch belang als voorbeeld van een 17de-eeuwse spantconstructie, waarbij gebruik is gemaakt van hergebruikt materiaal.
- Stedenbouwkundig is het pand van belang vanwege de ligging aan de hoofdstraat van IJsselstein. Belangrijk is ook de aanwezigheid van de middeleeuwse steeg naast het huis, die oudtijds toegang gaf tot het achtererf. Het pand vormt in samenhang met de achterbouw - die nu niet meer bij het pand hoort maar in hoofdvorm nog altijd als achterhuis herkenbaar is - nog een herinnering aan de oorspronkelijke agrarische bedrijvigheid van het stadje.

blauw = hoge monumentwaarde groen = positieve monumentwaarde geel = indifferente monumentwaarde/neutral rood = indifferente monumentwaarde/storend

Noten

1. A.M. Fafianie, Een kaart van IJsselstein uit 1812. In: *Historische Kring IJsselstein* 1988, pp. 97-110.
2. Een argument voor deze veronderstellingen is de vermelding van tijsn, oorspronkelijk een ontginningsheffing. De middeleeuwse tijsn werd in de 16de en begin 17de eeuw niet vermeld in onroerend-goed-transacties. In de late 17de en vooral de 18de eeuw was er een tendens om dergelijke oude rechten te vermelden en zo mogelijk te innen, niet zozeer vanwege de geringe opbrengst, maar vooral uit status-overwegingen: het bevestigen van oude heerlijke rechten. Vermeldingen van tijsn betreffen vrijwel uitsluitend het gebied ten westen van de Klooster- en Weidstraat. (De oudste registers zijn verloren gegaan, alleen een register uit de 18de eeuw is bewaard gebleven.)
3. Zie voor de chaotische periode 1480-1510: C.A. van Kalveen, *Het bestuur van bisschop en Staten in het Nedersticht, Oversticht en Drenthe 1483-1520*. (Bijdragen van het Instituut voor Middeleeuwse Geschiedenis der Rijksuniversiteit te Utrecht XXXVI.) Groningen 1974. S.B. Zilverberg, *De Stichtse burgeroorlog. Rebelle en reactie in het vijftiende-eeuwse Utrecht*. Zutphen 1978.
4. In het blok ten zuiden van de Benschopperstraat: 'opten leste februarij 1561' Jan van Berck, rentmeester van de heer van IJsselstein, droeg over aan Gijsbert van Lodensteijn 'een erfzoe groot ende cleijn dat binnen dese stede ommuert ende gelegen is', zuid Jan Lambertsz met zijn 'berch en erfz', noord Gijsbert Thunisse met zijn erf, oost Aryaen Herman Luijtzsz met zijn moeder Sophia samen, 'mit een vuytgaende stege opte afterstraet (Benschopperstraat) naest gelegen'; burgemeester Van Lodensteijn droeg het meteen over aan Gijsbert Thunisse. Waarschijnlijk had Thunisse het al geruime tijd gepacht en moest de burgemeester nog iets verdienen aan de overdracht. De ommuring van het terrein doet een boomgaard vermoeden.
5. Bijvoorbeeld op 29 april 1790 in de transportregisters.
6. Een duidelijk voorbeeld is het transport van 9 februari 1792. Maria 't Hooft, weduwe van Theunis Wolfenbuttel, droeg het eigendom van een huis over. In de akte zelf staat het huis aan de noordzijde. In het verzoek om dit mede namens de onmondige kinderen te mogen verkopen staat de zuidzijde genoemd. Het echtpaar Wolfenbuttel bezat ruim dertig panden in de binnenstad. De vermelding van een postje van 9 stuivers voor het kappittel stelt ons in staat om dit pand te localiseren aan de zuidzijde van de Benschopperstraat.
7. Zo kwam in het blok aan de Benschopperstraat (1580-1620) regelmatig een Cornelis Janszoon voor. Soms heette hij naar zijn beroep 'cuijper', soms naar zijn herkomst 'van Leerdam'. Een illustratief IJsselsteins voorbeeld is de familie die, al vroeg, in de 16de eeuw, de achternaam Kip droeg. Hun boerderij bij een sluis kreeg de naam Kippersluis. Zowel afstammelingen van de eigenaren als de pachters gingen zich Kippersluis noemen. Ter vergelijking zij vermeld dat twee broers in het midden van de 17de eeuw allebei vooraanstaande middenstanders waren. Zij hadden nog geen familienaam; hun afstammelingen heten respectievelijk Brouwer en Bakker.
8. In akten uit de tijd van Van Deventer, dus rond 1560, is een enkele keer sprake van 'de oude moelenteestech'. Mogelijk was dit de steeg tussen nr. 24 en 26; mogelijk was het ook een andere naam voor het Havenstraatje. De steeg leidde niet naar de windmolen maar naar een rosmolen, die op een binnenterrein gestaan heeft.
9. In 1832 was de eigenaar Gijsbert Tersteeg, winkelier te IJsselstein (leggerartikel 256). Het pand zelf lag in sectie F met nummer 168: een huis op 0-2-40 (perceelsgrootte), klasse 1, klasse gebouwd 9, belasting ongebouwd f 0,86 en gebouwd f 78. Hierbij hoorde perceel nr. 169, tuin, 0-4-50, klasse 1, ongebouwd f 3,15. Onderdeel van F 169 was de steeg naar de 'Benschopsestraat'. In de naaste omgeving bezat Tersteeg de nrs. 159-161, aangrenzend binnenterrein, respectievelijk huis, schuur, tuin; en nrs. 170-175, een rijtje aangrenzende kleine huisjes aan de Wetsstraat, belastbaar voor bedragen rond f 20. Verwarrend is een andere Gijsbert Tersteeg, van beroep metselaar. Deze bezat in het blok nr. 146; buiten het blok, elders in de stad, de nrs. 43, 341 en 345. Binnen het blok was nr 154bis huis/erf/bouwland eigendom van Gijsbert Tersteeg cum suis. Welke van de twee Gijsberts eigenaar was is niet nagegaan. Verder waren eigenaar: ene Dirk Tersteeg, dagloner, met een huisje in de Nieuwpoort; en zoals vermeld, Johannes Tersteeg, bouwman, met de nrs 155-157 in het blok.
10. Het Utrechts Archief (HUA) 239-3, archief gerecht IJsselstein, inv.nr. 648, 19 delen transporten, 1555-1811.
11. De formulering om eerst een vrijwillig vonnis te vragen ('begeerde eenen oerdell') en dan pas over te dragen doet denken aan de versteende formuleringen over het vermijden van bloedwraak. De verplich-

te verzoeningsformules stierven al rond 1450 uit en bleven administratief in enkele gebieden tot 1650 herhaald; in IJsselstein bleef men bij onroerend-goed-transacties voor de veiligheid alle middeleeuwse omschrijvingen herhalen; later zelfs met bijvoeging van de voordien vergeten tijnstariëven. Een voorbeeld, dat mogelijk uit het dijkrecht afkomstig is, is de term '*met hant mont halm & stroij*' bij de eigenlijke overdracht.

12. 3-12-1555 Willem, Jan, Anna, Marrigje, kinderen van Dirck (Dirck Jansz van Woerden), Willem ook namens onmondige broer Jacob, dragen eigendom over van een huis en erf tegenover het gasthuis aan de Benschopperstraat, buurman boven (oost) is Lauwerens Gosensz met de muur met de loden goot, buurman beneden (west) is *'Jonge Jan Dircksz Cock mit een stege tusschen bejde in die benschoper straet vuytgaende'*; met uitrit naar Weidstraat; nieuwe eigenaar: Rochus Jansz Dalen. 30-10-1781: overdracht door Hester Langeslag, weduwe van Jan Rijke, aan Pieter de Leeuw, gehuwd met Aaltje Rietveld, van een huis en erf aan de zuidzijde van de Benschopperstraat *'tegens over de waag'*, oost Gerrit Heijsters met *'een huysinge en muur tusschen bejde met een lode goot tot gelijke kerff half en half te onderhouden'*, west Leendert Groenevelt *'met een steeg tusschen bejde'*, en een zij-uitgang: *'hebbende nog zijn uitgang met wagen en paarden te mogen rijden uit en in de Wijdstraat door de steege op het voorschreeve huis agter corresponderende'*, voor f 2350 (f 850 contant en een plecht voor het resterende bedrag), belast met 1 stuiver en 2 duiten thins.
13. HUA 239-3, archief gerecht IJsselstein, inv.nr. 648-1.
14. Jan Jan Dircksz Cock alias Vranckenburg draagt een huis en hofstede over, gelegen aan de *'afterstræet'*, strekkend tot aan het erf van de weduwe van Dieter Peter Jansz; nagemeten door schout en schepenen bleek de diepte 7 roeden en *'achtalff wezelschen voet'*, de breedte 2 roeden 2 voeten; boven (oost) Hendrick Claesz *'zonder middel'* (d.w.z. dat daar geen pand stond), dan een opgaande gevelmuur, die gemeenschappelijk was; vermelding van een voorwaarde over afwateren: Hendrick Claesz mocht door zijlen door de kelder van dit pand afwateren; kosten bij verstopping waren voor zijn rekening; 8-3-1559. Bij een latere transactie van dit pand staat deze merkwaardige afwatering niet meer vermeld; dus zal Hendrick Claesz bij de bouw een andere oplossing gevonden hebben.
15. HUA 239-3, archief gerecht IJsselstein, inv.nr. 648-2.
16. Nummer 38 wisselde vrij snel van eigenaar in deze jaren: 18-12-1560 Rochus Dalen aan Claes Jansz; deze op 30-5-1561 aan Jan Gerritsz vande Bosch. Na de Reformatie is het klooster opgeheven en het terrein voor diverse doeleinden gesplitst; in 1599 werd de stadswaag aan de Benschopperstraat gebouwd. Erachter lag het Ewoudsgasthuis.
17. 4-5-1723: de executeurs testamentair van wijlen de heer Karel Kok, oud-burgemeester en schepenen, gehuwd geweest met wijlen Katharina d'Otterdijk, zijn eerste vrouw, dragen over aan sinjeur Arent Koops en juffr. Kornelia de Hamare [sic], *'seker huys en erve, staande en gelegen binnen dese stad aan de Zuidzijde van de Benschopperstraat, met een hof daar agter en de steeg ter zijden'*, oost voor Thomas van Wijk, oost achter Hermannus Kip, west voor Gerrit Klomp, west achter Jan Leur, na veiling 28 december 1722, thins 2 stuiver 6 denier 1 penning, koopsom f 1250. Even tevoren, 4-2-1723, kocht Koops uit diezelfde boedel een huis aan de zuidzijde van de Achterstraat (Utrechtsestraat) voor f 482.
18. Er waren twee families Kok in IJsselstein, een katholieke en een hervormde. Mogelijk waren ze aan elkaar verwant. Huwelijken werden pas sinds 1628 geregistreerd. In het tijdsbestek van dit onderzoek was het niet mogelijk om alle erfeniskwesties na te gaan. De overleden burgemeester Kok had connecties in Utrecht; de gepensioneerde gouverneur van de Antillen benoemde hem in 1704 tot voogd over zijn minderjarige kinderen.
19. 5-2-1755: Juffrouw Suzanna van Halmaal, weduwe en enige erfgename van de heer Arent Coops, draagt over aan de heer Evert Rittel, schepenen, voor f 1000, *'zeekere huysinge, erve, en hoff, met al hetgene daarin en op aard en nagelvast is, mitsgaders met alle zodanige heerschende en lijdende servituten, regten en geregtigheden, als deze huysinge, erve en hoff hebben, en tot hier toe gepossideert zijn geweest, staande en gelegen binnen dese voorschreven stad in de Benschoper Straat op de Suydzijde, met een steeg ter zijden Oostwaards, daar Jan Rijken voor, en agter Hermannus Kip, en ten Westen de Weduwe wijlen de Heer J.F. Beijen voor, en agter Jan Leur, naast gelegen en geërft zijn'* met *'een jaarlijkse Thins van 2 st.rs 6 deniers en 1 penn.'* voor de Baron van IJsselstein Evert Rittel, schepenen, gehuwd met Reinira Manjet, draagt de eigendom van dit huis over aan Leendert Groenevelt, *'met een steeg tersijden'*, oost Jan Rijke, west weduwe van de heer Johan Franco Beijen, thins 2 st 6d en 1 p, op 3-1-1766, voor f 1475. Leendert Groenevelt, afkomstig uit Moordrecht, huwde te IJsselstein op 26 april

1761 met Jacoba Gerritsdr van Middelkoop.

20. Tussen het eind van de transportregisters in 1811 en het begin van het kadaster in 1832 ligt een kloof. Mogelijk kan het notarieel archief nadere informatie opleveren.
21. Hij was 76 jaar, echtgenoot van Pieterella Kuif, zoon van Jan Tersteeg en Francijntje Nobel. Hij overleed in huis 93. Hij was RK gedoopt 24-1-1782. Zijn vader Jan huwde 24-1-1768 Rijmpje (Remberta) de Lang uit Benschop; hertrouwde als weduwnaar 20-11-1772 (RK) Francijntje Nobel, ook uit Benschop.
22. Het steenformaat is: 24,5/25 x 11,5/12 x 5 cm, met een tienlagenmaat van 60 cm.
23. Een andere reden voor het scharrenen kan zijn dat het metselwerk moest worden geruwd ten behoeve van het aanbrengen van een afwerkingslaag. Dit laatste lijkt te worden bevestigd door de in de plooien aanwezige verf- of mortelresten.
24. Het baksteenformaat van het rommelig uitgevoerde metselwerk bedraagt 24/25 x 13,5/14 x 6 cm, met een tienlagenmaat van 75 cm.
25. Het metselwerk tussen de vensteropeningen is opgetrokken met bakstenen van 19/19,5 x 9 x 4 cm, met een tienlagenmaat van 49 cm.
26. Het is niet uit te sluiten dat men te maken heeft met hergebruikte vensters. In dat geval kunnen ze veel later aangebracht zijn.
27. Het baksteenformaat is 27/27,5 x 12,5/13(?) x 6/7 cm, met een tienlagenmaat van 72 cm.

Colofon

Uitgave

Stichting Historische Kring IJsselstein
nr. 102, juni 2003

Voorzitter

J.C.M. Klomp
tel (030) 688 28 52

Secretariaat

M.E.J. Winkelaar-Wulfert
Herteveld 2,
3401 HL IJsselstein,
tel (030) 688 40 80

Penningmeester

J.G. Klein
Veerschipper 15,
3401 PK IJsselstein,
tel (030) 688 80 05
e-mail klein@kabelfoon.nl

Bank

Postbank. nr. 4074718

Redactie

B. Rietveld
Meerenburgerhorn 10

3401 CD IJsselstein
tel (030) 688 74 74
e-mail bariet@ision.nl

Redactie

S. van Lexmond
Koperwiekweg 5
3403 ZT IJsselstein
tel (030) 656 00 28
e-mail sandra.van.lexmond@webbox.com

Druk

Libertas Grafische
Communicatie, Bunnik

ISSN

1384.704X

Donateurs ontvangen het periodiek (4 uitgaven per jaar) en worden op de hoogte gehouden van de activiteiten. Nieuwe donateurs kunnen zich aanmelden bij de penningmeester waar tevens mutaties kunnen worden doorgegeven. Voor inwoners van IJsselstein is de bijdrage minimaal € 10,00 (voor bedrijven € 15,-). Voor hen die buiten IJsselstein wonen is de bijdrage resp. € 15,00 en € 20,-. Losse nummers, voor zover voorradig zijn à € 3,50 verkrijgbaar via het secretariaat. Voor dubbelnummers is de prijs € 5,00